

адценнем, маюць аднолькавую экспрэсіўна-ацэначную афарбоўку і функцыянальную незамацаванасць за пэўным стылем. Гранічна блізкія ў сэнсавых адносінах, а таксама стылістычна аднародныя і такія функцыянальна не замацаваныя фразеалагізмы, як, напрыклад, *падаваць голас, даваць знаць; праўдамі і няпраўдамі, любой цаной*. Аднолькавую афарбоўку неадабрэння і ўжывальнасць у гутарковым стылі маюць сінанімічныя фразеалагізмы *біць лынды, біць бібікі, біць байды*, а таксама (у адным са сваіх значэнняў) *сабакам сена касіць*. Яшчэ стылістычна аднатыпныя сінанімічныя рады размоўных фразеалагізмаў: *кляваць носам, акунёў вудзіць, табаку важыць; асіна плача, вяроўка плача; хоць гаць гаці, хоць адбайляй, і г. д.* Стылістычнае адзінства ўласціва, напрыклад, такім кніжным фразеалагізмам: *альфа і амега, краевугольны камень; да апошняй кроплі крыві, да апошняга дыхання, не на жыццё, а на смерць; косць ад косці, плоць ад плоці, кроў ад крыві; пажынаць лаўры, пажынаць плады*. Аднародныя ў стылістычных адносінах і шмат якія прастамоўныя фразеалагізмы-сінонімы: *бокам выйсці (вылезці), вомегам вылезці; галава і два вухі, галава садовая, медны лоб; ёлкі зялёныя, ёлкі-палкі, чорт вазьмі*.

Зразумела, не заўсёды фразеалагізмы, аб'яднаныя ў адзін сінанімічны рад, характарызуюцца стылістычнай аднароднасцю. Напрыклад, фразеалагізм *рана ці позна* функцыянальна не замацаваны, а яго сінонім *не цяпер, дык у чацвер* — размоўны; *як ніць даць і як двойчы два* (у адным са значэнняў) — размоўныя, а *як бог свят* (у адным са значэнняў) — прастамоўны. Фразеалагізмы, аб'яднаныя значэннем 'вельмі блізка, не так далёка, на нязначнай адлегласці ад каго-, чаго-небудзь' таксама неаднолькавыя па стылявой прыналежнасці: *перад вачамі, не за гарамі, у двух кроках, пад рукой* — не замацаваныя за пэўным стылем, *пад бокам, рукой падаць* — размоўныя, *пад носам* — прастамоўны. Яшчэ большае расслаенне знаходзім у сінанімічным радзе, аб'яднаным семай 'памерці', якая ў кожным фразеалагізме ўскладняецца рознымі сэнсавымі і стылістычнымі адценнямі, звязанымі з неаднолькавымі ўнутранымі формамі выказаў: *заснуць вечным сном* — кніжны, *злажыць галаву, знайсці магілу* — функцыянальна не замацаваныя, *аддаць богу душу, загавець душою, да Абрама на піва трапіць, адправіцца на той свет, злажыць косці, галавой налажыць* — размоўныя, *даць дуба, выпрастаць ногі, аддаць канцы* — прастамоўныя.

На заканчэнне трэба адзначыць, што аб'ектыўныя, падмацаваныя адпаведнымі колькаснымі паказчыкамі сцвярджэнні і вывады аб перавазе стылістычнай аднароднасці сярод сінанімічных фразеалагізмаў могуць быць зроблены толькі пры наяўнасці хоць бы адносна поўнага фразеалагічнага слоўніка, а таксама слоўніка фразеалагічных сінонімаў. Думаецца, аднак, што і стылістычны аналіз шматлікіх прыведзеных і не прыведзеных тут фразеалагізмаў таксама важкі аргумент.

¹ Жуков В. П. Семантика фразеологических оборотов.— М., 1978, с. 116.

² Гл.: Лепешаў І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў.— Мінск, 1981, с. 31—32.

³ Жуков В. П. Указ. работа, с. 103.

І. Л. БУРАК

КАНКРЭТЫЗАЦЫЯ ЗЛУЧНІКА І У СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Вялікую ролю ў структурнай арганізацыі звязнага тэксту адыгрываюць фармальныя сродкі сувязі, сярод якіх найбольш актыўнымі з'яўляюцца злучнікі і іх функцыянальныя аналагі. Злучнікі — гэта адзін са сродкаў выражэння абагульненых сэнсава-сіntaxічных адносін паміж рознымі выказваннямі і іх часткамі. Узятая асобна, злучнікі не маюць

самастойнага сэнсу, і толькі ў кантэксце яны набываюць пэўнае лексічнае і граматычнае значэнне.

Злучнікі звычайна падзяляюць на семантычныя і сінтаксічныя. Да семантычных адносяць злучнікі, якія не толькі звязваюць асобныя часткі сказа, але і выконваюць пэўную сэнсавую нагрузку (такіх злучнікаў у мове пераважная большасць). Сінтаксічнымі ж з'яўляюцца злучнікі, якія ўжываюцца толькі ў якасці фармальных сродкаў сувязі і не маюць пэўнай сэнсавай нагрузки (такіх злучнікаў нямнога, сярод іх знаходзіцца і злучнік *і*). Злучнік *і*, выступаючы ў функцыі «чыстай скрэпы», выражае агульную ідэю наяўнасці адносін, сувязі паміж рознымі кампанентамі тэксту;¹ ён сведчыць аб сінтаксічнай раўнапраўнасці гэтых кампанентаў, іх аднафункцыянальнасці, адносна поўнай пазіцыйнай раўназначнасці. Канкрэтныя ж значэнні, патэнцыянальным носьбітам якіх можа быць злучнік *і*, не дыферэнцыраваны, яны залежаць не ад самога злучніка, а вызначаюцца будовай, сэнсам і функцыяй тых кампанентаў, якія ён аб'ядноўвае ў тэксце. Заўважана, што асноўнымі значэннямі злучніка *і* ў сучаснай беларускай мове з'яўляюцца спалучальнае, паралічальна-размеркавальнае, супраціўнае, выніковае і далучальнае, якое мае шмат разнавіднасцей.

Пры **спалучальным** значэнні звычайна аб'ядноўваюцца непрэдыкатыўныя або прэдыкатыўныя ці камунікатыўныя адзінкі, паміж якімі выражаюцца адносіны адначасовасці або паслядоўнасці. Асноўная роля ў выражэнні гэтых адносін належыць трывальна-часавым суадносінам выказнікаў, якія ўваходзяць у склад аб'яднаных адзінак і паказваюць час і характар адначасовага або паслядоўнага існавання розных з'яў і падзей. Пры адносінах адначасовасці выказнікі ўжываюцца ў адным і тым жа часавым плане: *Шчабечуць і ціўкаюць птушкі* (Я. Брыль) — цяперашні час. *Свяціла сонца, і павяваў лагодны ветрык* (К. Чорны) — прошлы час. *Расквітнеюць сады. І пакрыюцца маладымі ўсходамі калгасныя палі* (Я. Колас) — будучы час. Трывальныя суадносіны выказнікаў паказваюць ступень супадзення з'яў і падзей у часе: пры аднолькавых трываннях супадзенне поўнае, пры неаднолькавых — частковае: *Трапяталі матылькі і гулі мошкі* (Ц. Гартны) — трыванні аднолькавыя (незакончаныя), супадзенне поўнае. *Шумелі дрэвы і пачуліся галасы* (К. Чорны) — трыванні розныя, супадзенне частковае: у адзін з момантаў працягла працякаўшага дзеяння ўзнікла новае, працяглае дзеянне; супадалі яны толькі ў пэўны момант, а затым адно закончылася, а другое працягвала існаваць. Адносіны адначасовасці нярэдка ўдакладняюцца спалучэннямі *ў той (гэты) час, у той (гэты) момант, у тую (гэтую) хвіліну*, якія размяшчаюцца непасрэдна пасля злучніка і: *Мікола слухай і ў той жа час не пераставай касіць* (К. Чорны). *Узляцела ракета, і ў тую ж хвіліну прагучалі стрэлы* (С. Баранавых). *Хлопец неяк міжвольна войкнуў, і ў гэты час стары каваль заўважыў яго* (А. Кулакоўскі). *Дзверы ў ратушы зачыніліся, і ў той жа момант з двух бакоў грывнулі паліцыянты з карабінаў у наветра* (К. Чорны).

Пры адносінах паслядоўнасці выказнікі часцей за ўсё маюць розныя трывальна-часавыя планы, дзякуючы чаму характар гэтых адносін праяўляецца найбольш выразна: *Маці спынілася і глядзіць на вуліцу* (З. Бядуля) — прошлы і цяперашні час, закончанае і незакончанае трыванне. *Цвітуць сады, і хутка ў лузе кветкі зашумяць* (П. Глебکا) — цяперашні і будучы час, незакончанае і закончанае трыванне. Калі выказнікі ўжываюцца ў адным і тым жа часавым плане і маюць аднолькавыя дзеяслоўныя трыванні, тады паслядоўнасць вызначаецца лексічным значэннем гэтых выказнікаў і іх парадкам у тэксце, напрыклад: *Адчыняюцца дзверы, і ўваходзіць бацька* (З. Бядуля). *Вясновая вада сышла, і паплавы абсыхалі* (К. Чорны). *Заўтра ўручаць дыплом, і Насця стане аграномам* (Звязда). Адносіны паслядоўнасці ў плане аднаго і таго часу могуць канкрэтызавацца прыслоўямі *потым, затым, пасля*, якія размяшчаюцца непасрэдна за злучнікам і: *Ішоў*

дождж і потым перастаў (К. Чорны). Мужчыны садзяцца, і затым пачынаецца размова (П. Галавач). Усё майчыць. І пасля даносяцца невыразныя гукі (Ц. Гартны). Для ўскладнення адносін паслядоўнасці ўмоўна-выніковым адценнем пасля злучніка і размяшчаецца прыслоўе тады, а заключальным адценнем — мадальнае слова нарэшце: Сымон зняў шапку і тады прысеў да стала (З. Бядуля). Дзесьці забрахалі сабакі, і нарэшце стала ціха (Я. Колас).

У тых выпадках, калі ў складзе адзінак, якія звязваюцца пры дапамозе злучніка і, няма суадносных выказнікаў, звычайна выражаюцца адносіны сумеснасці, напрыклад: Радасна і шумна шалясцяць асіны (А. Куляшоў). Зярнят і сейбітаў чакала пад сонцам ранішнім зямля (М. Калачынскі). Лагодны шум трысця і лёду гулкі скрогат (А. Вялюгін). Ціхі сад. І ваколца (К. Кірыенка).

Адносіны адначасовасці або паслядоўнасці ці сумеснасці могуць выражацца не толькі паміж дзвюма, але і большай колькасцю розных адзінак. У такім разе злучнік і звычайна ўжываецца або перад заключнай адзінкай, або перад большай часткай іх (акрамя зыходнай адзінкі): Лавіў наш дзядзька нератамі, і венцяралі, і сачкамі... (Я. Колас). Я пазбыўся трывог, на душы супакой, і паволі знікае сумотнасць (П. Трус). Але калі гэты злучнік ставіцца перад кожнай з аб'яднаных адзінак (у тым ліку і перад зыходнай), то ён атрымлівае новае значэнне — афармляе пералічальна-размеркавальныя адносіны паміж імі: Расці прыняліся і клён, і рабіна (П. Броўка). І коні ржалі, і людзі крычалі, і вылі ваўкі ў лесе (А. Куляшоў). І вецер шуміць. І сонца свеціць. І птушкі спяваюць (Б. Мікуліч).

Злучнік і рэдка мае супраціўнае значэнне. Для яго канкрэтызацыі звычайна ўжываецца мадальнае слова наадварот, якое размяшчаецца пасля злучніка. Гэтым сродкам сувязі могуць аб'ядноўвацца непрэдыкатыўныя або прэдыкатыўныя ці камунікатыўныя адзінкі ў тэксце, напрыклад: Дзед смяўся і, наадварот, не злаваў (С. Баранавых). З павышэннем тэмпературы чыгун расшыраецца, і, наадварот, з паніжэннем ён сціскаецца (Звязда). Калі працуеш, то лёгка і вучыцца. І, наадварот, калі вучышся — многа лягчэй ідзе работа (Чырвоная змена). Супраціўныя адносіны паміж такімі адзінкамі могуць ускладняцца абмежавальным і замяшчальным адценнямі. Пры абмежавальным адценні за злучнікам і размяшчаецца часціца толькі, а пры замяшчальным — спалучэнне назоўніка або займенніка ў форме роднага склону з прыназоўнікам замест, напрыклад: Госці слухалі і толькі зрэдку ўстаўлялі сваё слова (Я. Колас). Зарастаюць старыя сцежкі і замест іх пракладаюцца прасторныя новыя дарогі (М. Лынькоў). Стаяла цішыня. І толькі нейкія птушкі зрэдку парушалі яе (З. Бядуля).

Іншы раз супрацьпастаўленне рэалізуецца ў форме неадпаведнасці таго, пра што паведамляецца ў аб'яднаных адзінках; яна вызначаецца на аснове лексічнага значэння гэтых адзінак, напрыклад: Лабановіч хацеў заснуць і не мог (Я. Колас). Усе ляцелі к поўнай місе, і ніводныя не елі (Я. Купала). Дзед любіў усякую работу. І яму не было дзе працаваць (М. Лынькоў). Неадпаведнасць можа канкрэтызавацца спалучэннем тым не менш, размешчаным за злучнікам і: Маці крыху недамагала і тым не менш не сядзела ў хаце (П. Галавач). Сам развязаў справу, і тым не менш на сэрцы не было спакою (К. Чорны). Як відаць, адносіны неадпаведнасці могуць суправаджацца дадатковым прычынна-выніковым адценнем.

Пры выніковым значэнні злучніка і аб'ядноўваюцца непрэдыкатыўныя або прэдыкатыўныя ці камунікатыўныя адзінкі, паміж якімі выражаюцца прычынна-выніковыя або ўмоўна-выніковыя адносіны. Асноўная роля ў выражэнні гэтых адносін належыць лексічнаму значэнню слоў, якія ўваходзяць у склад аб'яднаных адзінак і звычайна выконваюць ролю выказнікаў, а таксама інтанацыі і парадку слоў. Вядома, што інтанацыя, парадак слоў і формы ладу дзеясловаў — выказнікаў слу-

жаць тымі сродкамі, якія даюць магчымасць размяжоўваць прычынна—выніковыя і ўмоўна-выніковыя адносіны. Параўн: *Галіны дрэў цёрліся адна аб другую і скрыпелі* (К. Чорны) — прычынна-выніковыя адносіны, прамы парадак слоў, інтанацыя прычыннага абгрунтавання адной адзінкі і выніку другой адзінкі. *Зірнуў тады дзед на злоўленага ментуза — і ледзь не самлеў* (М. Лынькоў) — умоўна-выніковыя адносіны, адваротны парадак слоў, інтанацыя абумоўленай матывіроўкі адной адзінкі і выніку другой адзінкі. *Формы ладу дзеясловаў — выказнікаў* (абвеснага — для прычынна-выніковых і ўмоўнага або загаднага — для ўмоўна-выніковых адносін) асабліва выразна рэалізуюцца пры аб'яднанні прэдыкатыўных і камунікатыўных адзінак у тэксе, напрыклад: *Жонка ціха так міргае, і Лукаш адразу звяў* (Я. Колас). *Давайце прагуляемся па святочнай вуліцы, і адразу палепшыцца настрой* (К. Чорны). *Човен нізка апусціўся ў ваду. І кожны рух хлопцаў стаў небяспечным* (Я. Маўр).

Прычынна-выніковыя адносіны могуць канкрэтызавацца прыслоўямі *тamu, загэтым, адтаго*, якія размяшчаюцца непасрэдна за злучнікам і, напрыклад: *Лісце на бярозе трапяталася і таму шумела* (Т. Хадкевіч). *Адусюль з'езджаліся на кірмаш сяляне, і загэтым зайсёды тут было шумна і людна* (К. Чорны). *Па небе паўзлі хмары, хавалі месяц, і адтаго на зямлі плылі чорныя цені* (П. Галавач). Гэтыя прыслоўі служаць важным сродкам, у якім змешчана і належным чынам падкрэслена абагульненае ўказанне на прычыннае значэнне папярэдняй адзінкі. Умяшчаючы ўвесь змест гэтай адзінкі і ўводзячы яго ў другую адзінку, якая мае выніковае значэнне, яны ўскладняюць гэта значэнне, трансфармуюць саму адзінку, надаючы ёй характар дадатковага паведамлення, ад чаго яна мае падставу кваліфікавацца як далучальная.

Пры далучальным значэнні злучніка і аб'ядноўваюцца непрэдыкатыўныя або паўпрэдыкатыўныя ці прэдыкатыўныя, а таксама камунікатыўныя адзінкі, паміж якімі могуць выражацца самыя разнастайныя віды далучальных адносін. Для дыферэнцыяцыі гэтых адносін у сучаснай беларускай мове пры злучніку і звычайна ўжываюцца адпаведныя дапаможныя сродкі. Так, напрыклад, часціцы *нават* і *асабліва* служаць для афармлення далучальна-вылучальных адносін паміж рознымі адзінкамі: *Хлопец быў высокі і нават прыгожы* (Я. Колас). *Сонцу радуюцца ўсе, і асабліва птушкі* (З. Бядуля). *Дрэвы нібы ў здранцвенні маўкліва стаялі ля будынкаў, і нават старая асіна бездапаможна апусціла сваё зайсёды неспакойнае лісце* (А. Стаховіч). *Не чуваць галасоў у вёсцы. І асабліва ціха ў лесе* (Я. Маўр).

Часціца *то* дапамагае афармляць далучальна-абмежавальныя адносіны: *Мацей толькі першы раз выйшаў на поле і то быў хворы* (Цётка). *На пачэсным гэтым месцы садзіўся госць — і то не кожан* (Я. Колас). *Агонь толькі ў адной хаце, і то, відаць праз акно, пасцель сцелюць* (К. Крапіва). *У каня шмат сілы. І то ён часта стамляецца* (Б. Мікуліч).

Пры дапамозе часціцы *вось* і яе размоўных варыянтаў *вот, от* афармляюцца далучальна-выніковыя адносіны (звычайна паміж прэдыкатыўнымі або камунікатыўнымі адзінкамі), напрыклад: *Ночы знікае цень. І вось ідзе, загледзеўшыся ў мару, у будучыню* (М. Танк). *Устае сяло на трубны гук, спяшыць к жывёліне сваёй, і вот раздаўся рык і грук кароў, авечак і свіней* (Я. Купала). *У ельнік, здаецца, нельга было ўбіцца. І от адтуль за фурманкамі ўвесь час назіраў чалавек* (К. Чорны).

Пры нечаканым або раптоўным выніку ўжываецца прыслоўе *раптам*: *Там жа чалавек, і раптам чужы* (Т. Хадкевіч). *У вёсцы панавала цішыня. І раптам у канцы вуліцы пачулася песня* (С. Баранавых). *Сядзеў, майчаў, спусціўшы вочы, і раптам смех яго затрос, аж захадзіў кірпаты нос; сядзіць на печы і рагоча* (Я. Колас).

Прыслоўе *наогул* ужываецца для афармлення падагульнення пры далучальна-заклучальных адносінах паміж рознымі адзінкамі, напры-

клад: *Сцёнку дужа хочацца пабачыцца з Аленкаю і наогул пабыць дома* (Я. Колас). *Старожка Ганна часамі заходзіць для сякіх-такіх паслуг, і наогул яе не цяжка сустрэць і пагаманіць з ёю* (Я. Колас). *На цагельню партызаны заходзілі і заязджалі, але не стаялі тут. У пасёлку маглі быць і ворагі. І наогул ці мала якая нечаканасць можа здарыцца* (У. Паўлаў). Для афармлення падагульнення ўжываецца таксама мадальнае слова *значыць*: *Многія віды флоры знаходзяцца пад пагрозай знішчэння, і, значыць, належаць ахове ў заканадаўчым парадку* (Звязда). *Труслівы чалавек зайсёды чаго-небудзь баіцца, і, значыць, у цяжкую хвіліну ён можа пайсці на здраду* (М. Лынькоў).

Анафарычныя займеннікі *гэта, тое* служаць для афармлення далучальна-азначальных адносін паміж рознымі адзінкамі, напрыклад: *Сымон плакаў і гэтага не прыкмятаў* (А. Чарнышэвіч). *Закрычала нейкая птушка, і ў тым крыку адчуваецца неспакой* (ЛіМ). *Вуліца была пустая. І гэта здзівіла Мікіту* (П. Галавач). Такія адносінны ўскладняюцца акалічнасным адценнем, калі непасрэдна за злучнікам размяшчаецца анафарычнае прыслоўе *так* (*гэтак*): *Стражнікі падхапілі зняволенага пад пахі і гэтак павалаклі ў калідор* (Б. Сачанка). *Калі адно знаходзіў, дык другое патрэбна ўжо было шукаць. І так пайвека ў шэрым неспакоі прыйшлося шчасце здабываць* (А. Астрэйка). Для канкрэтызацыі далучальна-дапаўняльных адносін пераважна паміж прэдыкатыўнымі або камунікатыўнымі адзінкамі ўжываецца спалучэнне *акрамя таго, апроч таго*: *Далі Вольцы прэміроўку за лён, і, апроч таго, ёй належала процантная надбайка пры аплаце працадзённатураю* (А. Кулакоўскі). *Рыбы ў возеры мала. І, акрамя таго, не хочацца яе лавіць* (М. Машара).

Безумоўна, розныя дадатковыя сродкі па-рознаму цягаюць да злучніка. Некаторыя часціцы, мадальныя словы, прыслоўі, асобныя спалучэнні могуць не толькі канкрэтызаваць значэнне злучніка, але і самі нярэдка прымаюць на сябе яго функцыю. Напрыклад, у канструкцыях: *На дварэ было цёпла, нават парна* (Ц. Гартны). *Добра быць аднаму ў дарозе, асабліва тады, калі надвор'е спрыяе табе, а на сэрцы спакойна* (Я. Колас). *Усюды ціха, толькі патрэскае агонь* (К. Чорны). *Была нядзеля, значыцца, дзень вольны* (У. Карпаў). *Яны маўчалі, таму час цягнуўся марудна* (А. Асіпенка). *Яркая паласа святла шуганула з адчыненых дзвярэй. Потым на малочнабелай віднаце паявіўся цень* (А. Асіпенка) — часціцы *нават, асабліва, толькі*, мадальнае слова *значыцца*, прыслоўі *таму, потым* выступаюць у функцыі злучніка. Пры ўжыванні злучніка і з такімі і іншымі дапаможнымі сродкамі ўтвараюцца адносна свабодныя спалучэнні, якія часта працягваюць схільнасць да ўстойлівасці і лёгка пераходзяць у састаўныя злучнікі (напрыклад, *і то, і таму*). Сярод вучоных няма пакуль адзінага погляду наконт таго, што ўтвараецца ў выніку спалучэння злучніка з удакладняючымі яго значэнне рознымі словамі. Часцей за ўсё падобныя спалучэнні адносяць да злучнікаў аналітычнай структуры, для якіх характэрна «тэндэнцыя да размеркавання функцый паміж састаўнымі элементамі»². Не выпадкова ў такіх злучніках асноўным кваліфікатарам семантыка-сіntaxічных адносін з'яўляецца другі элемент, а першы элемент (ці ўласна злучнік і) захоўвае за сабой ролю «чыстай скрэпы»³ (напрыклад, *і значыць, і потым, і тады*). У іншых выпадках функцыі паміж састаўнымі элементамі размеркаваны недастаткова строга, паколькі семантычны кваліфікатар толькі вар'іруе, удакладняе ці дублюе значэнне апорнага злучніка (напрыклад, *і вось, і толькі, і тым не менш*). Некаторыя даследчыкі лічаць, што спалучэнні тыпу *і таму, і значыць, і вось* складаюцца са злучніка і і слова, якое ўдакладняе яго значэнне⁴. Іншы раз выказваецца думка, што ўжыванне разнастайных гібрыдных слоў пры невытворных злучніках для большай іх дыферэнцыяцыі прыводзіць да ўтварэння складаных⁵ або састаўных⁶ злучнікаў.

З аналізу відаць, што папаўненне класа злучнікаў з'яўляецца актыўным працэсам у развіцці граматычнага ладу сучаснай беларус-

кай мовы. Гэты працэс адбываецца ў выніку пераходу ў разрад злучнікаў асобных спалучэнняў злучніка з удакладняючымі яго словамі. Некаторыя спалучэнні яшчэ знаходзяцца ў пераходным становішчы на шляху да злучнікаў, і гэтым тлумачыцца аднясенне іх рознымі даследчыкамі да састаўных злучнікаў або да спалучэння злучніка з удакладняючым яго словам (у «Русской грамматике» — 1980 такія словы названы лексічнымі канкрэтызатарамі).

¹ Гл.: Грамматика современного русского литературного языка.— М., 1970, с. 664, 667; Проспект «Русской грамматики».— М., 1972, с. 124—125; Русская грамматика.— М., 1980, т. 1, с. 713—720.

² Проспект «Русской грамматики».— М., 1972, с. 124.

³ Там же.

⁴ Гл.: Холодов Н. Н. Сложносочиненные предложения в современном русском языке.— Смоленск, 1975, с. 58; Прияткина А. Ф. Об отличии союза от других связующих слов.— Русский язык в школе, 1977, № 4, с. 105—106.

⁵ Серебряная Ф. И. К вопросу о формировании сложных сочинительных союзов на базе непрямых.— Исследования по современному русскому языку, 1970, с. 227.

⁶ Рогожникова Р. П. Служебные слова и принципы их лексикографического описания.— М., 1974, с. 11.

Л. Г. ЯЦКЕВИЧ

О РАЗГРАНИЧЕНИИ ЛЕКСИЧЕСКОЙ И СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ МНОГОЗНАЧНОСТИ СЛОВА

Вопрос о семантическом тождестве слова в современном языковедении дискуссионный. Известны две попытки, противоположные по своему направлению, но единые в стремлении снять эту проблему. С одной стороны, в рамках исторической лексикологии имела место крайняя точка зрения на явление омонимии — теоретически отрицалась омонимия, возникшая в результате распада полисемии слова. Принципиальных сторонников этого взгляда сейчас немного, но в лексикографической практике такой подход нередко сохраняется, так как факт распада полисемии не всегда фиксируется словарями. С другой стороны, в структурном и прикладном языковедении получила распространение противоположная точка зрения — отрицалась полисемия; неоднозначность слова в любом случае интерпретировалась как омонимия. Исследователям казалось, что для координации между естественными и искусственными языками необходимо свойство искусственного, контекстно свободного языка распространить на естественный.

Наиболее плодотворным является такое описание лексической омонимии и полисемии, в котором эти явления рассматриваются на фоне лексико-семантической и грамматической систем конкретного языка и доказываются их внутриязыковая качественная неоднородность. Так трактуется этот вопрос в работах А. И. Смирницкого, В. В. Виноградова, О. С. Ахмановой, Д. Н. Шмелева. Поскольку и при омонимии, и при полисемии речь идет о неоднозначности слов, ведущим является семантический критерий: омонимия предполагает совершенно различные значения, полисемия — определенную семантическую общность. Понимая зыбкость и необъективность семантического критерия, сформулированного в таком общем виде, многие исследователи стремились учитывать формальные показатели, сопутствующие омонимии. Но эти же показатели в ряде случаев было возможно использовать и при характеристике полисемии слова, поэтому оказалось, что считать их дифференциальными нельзя.

Возможен другой путь преодоления необъективности семантического критерия — уточнить и конкретизировать понятие семантической близости. Д. Н. Шмелев внес значительный вклад в решение этой проблемы. Вместо теории «общего значения» слова, которая не выдерживает кри-